

PREZENTACE DĚJIN NA WIKIPEDII ANEB TOUHA PO NEMĚNNOSTI UPROSTŘED NEKONEČNÉ ZMĚNY

Maren Lorenz

Krásný nový „wiki svět“

Nová digitální média se svými specifickými informačními a komunikačními technologiemi, v čele s World Wide Web, přináší nové výzvy i pro historiografii.¹ „Hranice mezi odbornou a veřejnou diskusí o historii jsou stále propustnější“ a nové způsoby získávání a prezentování informací proto vyžadují, abychom již nedbali jen na „historicitu médií“, nýbrž i na „medialitu historie“.² Jak samotné dějinné vědomí, tak i dohoda o jakémkoli společenském sebepotvrzení vždy byly – a dnes jsou o to více – mediálně podmíněny.³

Od chvíle, kdy v zimě 2000, resp. na jaře 2001 krátce po sobě spatřily světlo virtuálního světa anglická, německá, francouzská a španělská mutace kolaborativního a od počátku primárně dobrovolnického projektu Wikipedie, jsou tradiční média sloužící k získávání prvotních historických informací, tištěné encyklopedie a v budoucnu bezpochyby i vědecké příručky pod velkým ekonomickým i odborným legitimizačním tlakem.⁴ Wikipedie díky své formě „online

1 PETER HABER, *Geschichtswissenschaften im digitalen Zeitalter: Eine Zwischenbilanz*, Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 2/2006, s. 168–183; ANGELIKA EPPLE, *Vernetzt, verlinkt, verführt – verloren? Innovative Kraft und Gefahren der Online-Historiographie*, in: Vom Nutzen und Nachteil des Internet für die historische Erkenntnis: Version 1.0., (edd.) Angelika Epple, Peter Haber, Zürich 2005, s. 15–32; JAN HODEL, *Historische Online-Kompetenz: Überlegungen zu einem hybriden Kompetenzmodell*, in: Vom Nutzen und Nachteil des Internet für die historische Erkenntnis, s. 139–161. Všechny webové odkazy v tomto článku byly naposledy kontrolovány 25. 4. 2014.

2 PETER HABER, *Anmerkungen zur Narrativität und zur Medialität von Geschichte im digitalen Zeitalter*, in: Historisches Lernen im Internet: Geschichtsdidaktik und Neue Medien, (edd.) Uwe Danker, Astrid Schwabe, Schwalbach/Ts., s. 196–204, zde s. 199.

3 JAN HODEL, *Historische Narrationen im digitalen Zeitalter*, in: Historisches Lernen, s. 182–195.

4 RUDOLF WALTHER, *Wissen zum Nulltarif? Lexika und Internet*, Neue Gesellschaft. Frankfurter Hefte 5/2008, s. 68–71.

encyklopedie“, tedy uživatelsky komfortnímu otevřenému softwaru, nabízí rychlý přístup a možnost okamžitých aktualizací a *last but not least* také různé multimediální funkce, které v tomto vizuálním věku představují takový uživatelský komfort, jemuž může kniha či dokonce celý regál objemných foliantů jen stěží konkurovat. Projekt zaměřený na výstavbu ne *jedné*, ale hned celé řady „otevřených encyklopedií“ – zatím existují mutace ve 287 jazycích – prožívá právě teď velký rozkvět, neboť již není zapotřebí ovládat jazyk HTML nebo jiné speciální počítačové dovednosti. Hypertextualita dovoluje vkládat do vlastních nebo zkopírovaných textů podle libosti hypertextové odkazy, jež mohou být tvořeny i obrazovými nebo zvukovými soubory, a tak je propojovat.⁵ Wiki software navíc umožňuje srovnávací pohled na všechny dřívější verze každého hesla a nabízí diskusní stránky, které dokumentují případné neshody autorů ohledně obsahu jednotlivých hesel. I v případě autorské spolupráce je přitom možné pro různé jazykové kultury doložit kulturně specifické rozdíly.⁶ Dodnes však chybí jednoznačné určení autorství a redakce a příspěvky neprocházejí procesem peer review, jak je tomu kvůli kontrole kvality u vědeckých časopisů a slovníků. Místo toho stále existuje jakýsi zákulisní provázaný hierarchický systém vybraných osob s více či méně technickými redakčními pravomocemi, jejichž dalekosáhlému vlivu zatím mimo komunitu wikipedistů málokdo věnuje pozornost. Stírání hranic mezi autorem a čtenářem navíc přispívá ke všeobecnému zmatku, neboť producenti a uživatelé mohou být totožní.⁷

Wikipedie je nízkoprahový „otevřený projekt“, technicky i obsahově lákavý, a její mutace ve světových jazycích mají nezanedbatelný vliv na způsob, jakým se běžně získávají informace.⁸ Některé webové prohlížeče již mají k dispozici

5 Hypertextualita je „nelineární organizace informačních jednotek, jež je možná [pouze] v počítačem podporovaných médiích“, v tištěných médiích je známá pod pojmem „křížový odkaz“ – UWE WIRTH, *Zur Medialität enzyklopädischer Verknüpfung: Die Rolle des Links im Rahmen der hypertextuellen Wissensorganisation*, in: *Vom Weltbuch bis zum World Wide Web: Enzyklopädische Literaturen*, (ed.) Waltraud Wiethölter, Heidelberg 2005, s. 287.

6 ULRIKE PFEIL, *Cultural Differences in Collaborative Authoring of Wikipedia*, *Journal of Computer-Mediated Communication* 1/2006 (<http://jcmc.indiana.edu/vol12/issue1/pfeil.html>).

7 Tento fenomén vyžaduje i novou terminologii, srov. například AXEL BRUNS, *From Production to Produsage: Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond*, New York 2008.

8 Tento fenomén popisuje MARSHALL T. POE, *Everyone Knows Everything: WikiWorld and the Globalization of Knowledge*, London 2008, i když z poněkud romanticky naivní perspektivy. Vychází totiž z jakési „kollektivní inteligence“ (hive mind), která sestává převážně ze vzdělaných moralistů. Na vědecké úrovni se o této problematice zmiňuje JOACHIM SCHROER, *Wikipedia: Auslösende und aufrechterhaltende Faktoren der freiwilligen Mitarbeit an einem Web-2.0-Projekt*, Berlin 2008.

nenápadné nástroje, které umožňují přejít z jakékoli webové stránky přímo na Wikipedii a případně rovnou spravovat či uspořádat daná hesla. Ve vyhledávacích jako Google či Firefox existují nástroje, které umožňují vyhledávat současně na Googlu i Wikipedii. Pracuje se prý také na vývoji pluginů pro komplexní sémantické vyhledávání.⁹

Lineární růst Wikipedie přitom probíhá souběžně s celkovým růstem internetu. Stále více lidí je online, z globálního pohledu jsou ale po světě rozmístěni velmi nerovnoměrně. Zároveň také roste počet těch, kteří jsou na internetu sami aktivní. Pro princip *webu 2.0* je charakteristický trend spoluutváření.¹⁰ Z řady rychlých konzumentů se stali producenti konkrétního webového obsahu – třeba i v online encyklopedii.¹¹ Na jaře 2014 čítala anglická verze Wikipedie 4,4 milionů hesel, v němčině a nizozemštině jich bylo již 1,7 milion, ve francouzštině kolem 1,5 milionu, ve španělštině téměř 1,1 milionu, v polské verzi (9. místo v celkovém hodnocení) 1 milion, v češtině existovalo v tomto období takřka 300 000 hesel. Na Minnesotské univerzitě v Minneapolis byla provedena studie, v níž bylo v období od června do října 2006 podrobeno zkoumání 4,2 milionu zásahů editorů (příspěvatelů) a 58 milionů úprav (příspěvků) na anglické Wikipedii.¹² Z této studie ale vyplynulo, že za správou příspěvků a zajištěním jejich určité stabilní kvality stojí až z 50% pouhá jedna desetina přihlášených uživatelů. Například v případě rozsáhlé anglické jazykové varianty šlo v září 2006 o pouhých asi 4 300 osob, resp. identit¹³ na 3,8 milionu úprav za měsíc, v německé mutaci se jednalo o 964 uživatelů na 739 000 úprav.¹⁴ V dubnu 2014 bylo sice na německé Wikipedii přihlášeno téměř 5 500 uživatelů, i počet hesel se však ve stejném časovém

9 MAURIZIO ATZORI, PAULO ZANIOLO, *SWiPE: Searching Wikipedia by Example WWW 2012 Companion*, April 16–20, 2012, Lyon, France (<http://www.cs.ucla.edu/~zaniolo/papers/AtzoriZ12>).

10 WINFRIED MAROTZKI, *Weisen der Artikulation aus bildungstheoretischer Perspektive am Beispiel von Web 2.0-Phänomenen*, in: *Learning Communities: Das Internet als neuer Lern- und Wissensraum*, (ed.) Christina Schlachtner, Frankfurt am Main 2008, s. 57–70.

11 JOACHIM SCHROER, *Wikipedia: Auslösende und aufrechterhaltende Faktoren der freiwilligen Mitarbeit an einem Web-2.0-Projekt*, Berlin 2008.

12 MARK CASSUTT, *U of M Researchers Reveal New Findings about Wikipedia Authorship and Vandalism*. In: *University of Minnesota News Wire*, 8. 11. 2007 (<http://www1.umn.edu/urelate/newsservice/uofinnewswire/nw-20071108.html>).

13 Jedna a tažá osoba se totiž může přihlásit vícekrát pod různými jmény nebo může provádět změny zcela bez přihlášení.

14 Srov. <http://stats.wikimedia.org/DE/TablesDatabaseEdits.htm>, <http://stats.wikimedia.org/DE/TablesWikipediansEditsGt100.htm>. Uvedená čísla bývají aktualizována jen sporadicky.

úseku více než zdvojnásobil.¹⁵ Od března 2008 byl ale počet aktivních přispěvatelů (tedy množství autorů s mnoha pravidelnými *edity*) již úměrný a od té doby trvale klesá.¹⁶ Počet úprav za měsíc se od dubna 2013 do února 2014 snížil prakticky na polovinu (z přibližně 1,2 milionu na necelých 600 000 úprav).¹⁷ Počet přihlášených uživatelů se mezi jednotlivými jazykovými variantami pochopitelně podstatně liší.¹⁸ Také zájem o jednotlivé články značně kolísá.¹⁹

Pokud by chování uživatelů odpovídalo idealistickým představám některých pozorovatelů, byla by detailní analýza struktury Wikipedie z historicko-vědeckého pohledu zbytečná: „Tato databáze funguje jako výborný odrazový můstek, chcete-li si udělat o určité problematice první dojem a zorientovat se.“²⁰ Tomuto výroku můžeme dát klidně za pravdu. Jenže z chování milionů uživatelů je již léta patrné, že jejich zájem daleko překračuje hranice zábavné literatury a pouhé inspirace. Nekritické využívání a citování Wikipedie se navzdory mnohostranné kritice postupně stalo samozřejmostí.²¹ Minimálně 55 % (německých) mladistvých uživatelů údajně „naprosto“ důvěřuje informacím, které v ní jsou prezentovány²², ačkoli Wikipedie dodnes nemá povinnost ani technické možnosti k tomu, aby zveřejnila nebo prověřila identitu, natož pak kvalifikaci jednotlivých přispěvatelů. Přesto Wikipedie byla a stále je u německých a amerických soudů v řadě případů využívána při odůvodnění rozsudku.²³ Také mnozí němečtí poli-

15 Srov. <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Beitragszahlen>.

16 ZACK WHITTAKER, *Wikipedia losing contributors: Fatal flaw, the community editors?*, Between the Lines (blog 4. 8. 2011, <http://www.zdnet.com/blog/btl/wikipedia-losing-contributors-fatal-flaw-the-community-editors/54144>).

17 <http://stats.wikimedia.org/DE/TablesDatabaseEdits.htm>.

18 Pro srovnání zde uvádíme německé i české statistiky, resp. seznamy: http://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Nejaktivnější%3AD%AD_wikipedisté a <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Beitragszahlen>.

19 Pro získání statistických údajů o počtu zobrazení existuje vyhledávač, který dokáže hledat ve všech jazykových mutacích: <http://stats.grok.se/>. Další statistiky najdete na: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistik>, <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistics> a <http://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedie:Statistika>.

20 WOLF LUDWIG, *Wikipedia: Oder die unerschöpfliche Teilhabe des Wissens*, Medienheft 21. 12. 2007 (http://www.medienheft.ch/kritik/bibliothek/k07_LudwigWolf_01.html).

21 TOBIAS EHNI, *Warum Wikipedia? Empirische Studie zur Erklärung der Lesennutzung der Online-Enzyklopädie Wikipedia*, Ilmenau 2008 (magisterská práce).

22 AXEL DAMMLER, *Nutzerverhalten junger Menschen im Netz*, in: Leitfaden Online Marketing 2007 ([http://www.competence-site.de/online-marketing.nsf/89506CD419561DB3C12573F90053D281/\\$File/nutzer-verhalten_dammler_leitfaden_online-marketing.pdf](http://www.competence-site.de/online-marketing.nsf/89506CD419561DB3C12573F90053D281/$File/nutzer-verhalten_dammler_leitfaden_online-marketing.pdf)).

23 NOAM COHEN, *Courts Turn to Wikipedia, but Selectively*, New York Times 29. 11. 2007 (<http://www.nytimes.com/2007/01/29/technology/29wikipedia.html>); JOSEPH GEHRKEN, *How*

tici evidentně nevidí nic špatného na tom, když se během rozhovorů odvolávají na „autoritu“ Wikipedie.²⁴ Dokonce i některá německá muzea²⁵ a úřady městské správy²⁶ se prý v dobách napjatého rozpočtu spoléhají na Wikipedii jako na levný a rychlý informační zdroj. Ve skutečnosti je tato gigantická databáze, navzdory stále sílící kritice, na nejlepší cestě stát se i ve vědeckém světě plnohodnotnou příručkou. Na vysokých školách a univerzitách se vyučující na seminářích již léta potýkají s pokusy studentů uvádět Wikipedii jako zdroj.²⁷ Německé nakladatelství Ernst Klett Verlag doporučuje Wikipedii dokonce na svých výukových stránkách pro žáky *Actio-Online*.²⁸ Jako jedna z mála fakult dovolují fyzikové z Vídeňské univerzity studentům již léta Wikipedii přímo citovat.²⁹ V akademické sféře však zatím podle všeho převažuje názor, že Wikipedii citovat nelze, ačkoli právě v přírodních vědách, například v chemii, se zdá být morálních zábran méně.³⁰ S „wikipedizací“ výzkumu a odkazů se můžeme setkat nejen na univerzitách a středních školách, ale i ve vzdělávání dospělých, kde tento lexikon již dlouho patří k běžným pracovním nástrojům. Ani sami wikipedisté se nezdráhají vychvalovat odborný potenciál Wikipedie jakožto virtuální učebnice, aniž by poukázali na její zásadní problém: proměnlivost jejího obsahu.³¹

courts use Wikipedia, Journal of Appellate Practice and Process Spring 2010, 191–227; MARVIN OPPONG, *Verdeckte PR in Wikipedia. Das Weltwissen im Visier von Unternehmen*, Otto-Brenner-Stiftung Arbeitshefte 76/2014, Frankfurt/Main (<https://www.otto-brenner-stiftung.de/otto-brenner-stiftung/aktuelles/verdeckte-pr-in-wikipedia.html>).

24 CHRISTIAN REINBOTH, *Werden wir von der Wikipedia registriert?*, ScienceBlogs 2. 6. 2008 (<http://www.scienceblogs.de/frischer-wind/2008/06/werden-wir-von-der-wikipedia-regiert.php>).

25 Srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Kurier/Ausgabe_7/8_2008.

26 Zde například v doprovodném textu k nové tabulce s názvem ulice: <http://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Erika-Mann-Bogen.jpg> a <http://blog.wikimedia.org/2008/06/30/road-sign-cites-wikipedia/>.

27 JAN HODEL, *Historische Online-Kompetenz: Überlegungen zu einem hybriden Kompetenzmodell*, in: Vom Nutzen und Nachteil des Internets für die historische Erkenntnis, s. 139–161. Zajímavou studentskou diskusi (v němčině) najdete v diskusním vlákně *Wikipedia bei Facharbeit zitieren?*, <http://www.uniprotokolle.de/foren/viewt/147944,0.html>.

28 http://www.klett.de/sixcms/list.php?page=lehrwerk_extra&titelfamilie=Actio&extra=ActioOnline&modul=inhaltsammlung&inhalt=kss_klett01.c.206199.de&ckapitel=297169#Link-Empfehlungen.

29 <https://elearning.mat.univie.ac.at/physikwiki/index.php/Hilfe:Zitierregeln>.

30 Srov. Klaus Graf na svém blogu: *Don't Cite Wikipedia?* (23.12.2011): <http://archiv.twoday.net/stories/59210730/>. Jinak ovšem zastává názor, že kvalitní články lze bez problémů citovat. Opomíjí přitom jednak zásadní problém procesuaálního charakteru článků, stejně jako to, kdo by kvalitu článků měl posuzovat.

31 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia%3AWikipedia_in_der_Schule.

Řada univerzitních knihoven zařadila Wikipedii již před lety na seznam vyhledávacích nástrojů jako rovnocennou položku. V létě 2008 začala například Státní knihovna v Hamburku ve svých elektronických katalozích propojovat odkazy na hledané knihy pomocí automatických *backlinks* s těmi hesly na Wikipedii, kde jsou daná díla zmíněna. Prostřednictvím této nepřímé, automatizované formy tzv. *sociálního tagování* (social tagging)³², tedy individuálního indexování, jsou uživatelé důvěryhodné univerzitní databáze přeměrováni na stránky nikým neověřované Wikipedie, aniž by je někdo upozornil na pochybnou kvalitu těchto odkazů.³³ (Nekritické nadšení však už mezitím patrně poněkud opadlo, neboť k tomuto tématu už prakticky neexistují žádné aktuální publikace.)

Roku 2007 bylo na druhém ročníku *Wikipedia Academy* ve spolupráci s německou Akademií věd a literatury (Mohuč) představeno Zedlerovo vyznamenání (později přejmenováno na Zedlerovu cenu), jež má být udělováno nejlepším článkům z oblasti společenských věd.³⁴ Organizace *Wikimedia Deutschland* takovéto akce pořádá ve spolupráci se zástupci z vědeckých kruhů a jejich cílem je „zajistit Wikipedii v akademické sféře silnější pozici. Kromě získávání nových, kompetentních autorů přispívá tento projekt k dialogu mezi vědeckými odborníky a přispěvateli Wikipedie o možnostech dalšího obsahového a strukturního rozvoje tohoto encyklopedického projektu.“³⁵ Wikipedie tak již dnes velmi zásad-

32 Tímto pojmem se rozumí sociální označování, někdy nazývané též *social bookmarking*. K této problematice zatím moc kritických komentářů neexistuje. Převážně obdivně, přesto však informativně se k tématu vyjadřuje SASCHA A. CARLIN, „*Social Tagging*“: *Schlagwortvergabe durch User als Hilfsmittel zur Suche im Web. Ansatz, Modelle, Realisierungen*, Boizenburg 2007; ELLYSSA KROSKI, *Folksonomies and User-Based Tagging*, in: *Library 2.0 and Beyond: Innovative Technologies and Tomorrow's User*, (ed.) Nancy Courtney, Westport 2007, s. 91–104.

33 Užitečnost této „hračky“ je sporná, důvod jejího využití je ale jasnější, uvědomíme-li si, že tento script vyvinul Jakob Voß, jeden ze služebně nejstarších wikipedistů, který v současné době pracuje jako softwarový specialista na projektu souborného katalogu pro jednu z německých knihovnických asociací (GBV – Gemeinsamer Bibliotheksverbund) a který díky svým dlouholetým vazbám na univerzitní knihovnu v Göttingen mimo jiné pomáhal v roce 2006 na svět prvnímu ročníku *Wikipedia Academy*, srov. <http://www.gbv.de/wikis/cls/Benutzer:Voss>.

34 Bližší informace na <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Zedler-Medaille>. Text oficiálního vyhlášení tohoto vyznamenání na adrese <http://www.wikimedia.de/zedlermedaille> byl již odstraněn. Akademický kredit poroty byl zajištěn účastí skutečně renomovaných, zčásti emeritních profesorů. K pozadí této propagandistické frašky srov. MAREN LORENZ, *Wikipedia: Ein Modell für die Zukunft? Zur Gefahr des Verschwindens der Grenzen zwischen Information und Infotainment*, in: *Am Anfang ist das Wort: Lexika in der Schweiz*, (edd.) Cindy Eggs, Marco Jorio, Baden 2008, s. 91–109.

35 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Academy>. Srov. také <http://wikipedia-academy.de/2008/index.php>.

ně ovlivňuje způsob, jakým se v mezinárodním měřítku v elektronickém světě získávají informace, a řada pedagogů tomuto módnímu trendu podlehne.³⁶

Dalším počinem *Wikimedia Foundation* bylo obnovení spolupráce s koncernem Bertelsmann, jemuž patří mimo jiné značný podíl v německé soukromé televizní stanici RTL a v (dnes již zrušeném) internetovém portálu „Spiegel Wissen“.³⁷ „Bertelsmann Lexikon“, odnož německého nakladatelství „wissenmedia“, přinesl na podzim 2008 levnou, jednosvazkovou verzi Wikipedie. Za necelých 20 euro jste si mohli pořídit 50 000 hesel. Kritériem pro jejich výběr bylo – zcela v rozporu s běžnými lexikografickými zásadami – to, že jde o „výrazy, jež byly na online encyklopedii v letech 2007/2008 nejčastěji vyhledávány“. Publikované pak byly ve zkrácené podobě, často dokonce jen na jeden řádek, jako jakási „MacPedia Light“. Nakladatelství chce, jak dále uvádějí tiskové zprávy, „tištěnou verzi úspěšně online encyklopedie oslovit nové cílové skupiny“.³⁸ Slovníková kultura se zde zdánlivě přizpůsobuje měnícím se zájmům spotřebitelů. Vypadá snad budoucnost „světového vědění“ podobně jako u literárních klasiků, jejichž díla musela být kvůli stále omezenější slovní zásobě mnohých rodilých mluvčích pro školní výuku přepracována na jakési „light verze“?³⁹ Uživatelé internetu však ani o cenově výhodná knižní vydání příliš nestojí; současným trendem jsou totiž jednoznačně digitální čtečky. Wikipedii v tištěné podobě se na trhu zatím prosadit nepodařilo.

Wikipedie a (historické) vědy

Přijetí kontextuality veškerého poznání, resp. vědeckých skutečností není ve společenskovědních kruzích již dlouho žádným tabu. A platí to i pro současné encyklopedické bádání: „Za tím, co v konkrétní encyklopedii vidíme jako statické zachycení momentální skutečnosti, stojí celý proces: encyklopedie je místem, kde vzniká konsenzus o tom, co by mělo stát za to poznat a vědět. Kudy se ubírá

36 Z prowikipediánského pohledu srov. ERIK MÖLLER, *Die heimliche Medienrevolution: Wie Weblogs, Wikis und freie Software die Welt verändern*, Heise online 2006 (<http://medienrevolution.dpunkt.de/files/Medienrevolution-1.pdf>), naopak z pohledu kritického M. OPPONG, *Verdeckte PR in Wikipedia. Das Weltwissen im Visier von Unternehmen*, 4. kapitola.

37 M. LORENZ, *Wikipedia: Ein Modell für die Zukunft?*

38 <http://www.bildungaktuell.at/index.php/news/2008/wikipedia-ab-september-auch-als-printausgabe/>. Srov. také <http://www.manager-magazin.de/it/artikel/0,2828,548929,00.html>.

39 MANUEL HARTUNG, *Coole Klassiker*, Die Zeit 22. 7. 2004 (<http://www.zeit.de/2004/31/C-Klassiker>).

tradice excerpování, plagiátorství, vykrádání?⁴⁰ Boj o encyklopedickou pravdu, jež by měla zprostředkovávat právě kompaktní přehled o konkrétní problematice, je proto nanejvýš choulostivou záležitostí. Jedním z prvních odborníků, který se pokusil situaci zklidnit, byl ředitel univerzitní knihovny v Lipsku, který se odvolával na Zedlerův *Universal Lexikon* – nejobsáhlejší německou encyklopedii 18. století: „Kompilování bylo již v 17. století, kdy plagiátorství kvůli nedostatečně rozvinutému autorskému právu vzkvétalo prakticky bez jakéhokoli postihu, považováno za plnohodnotnou práci. [...] V souvislosti s encyklopediemi jsou naše úvahy ještě stále příliš silně svázány s pojmy zvědečtělého světa, a příliš často podléháme dojmu, že hlavním cílem je nalezení pravdy.“⁴¹

Těmto historizujícím interpretacím sporu o vědeckost, resp. perspektivitu Wikipedie nelze odporovat. Můžeme však jistě vycházet z toho, že Zedlerův šedesátiosmivazkový lexikon, vydaný v nákladu asi 12 000 kusů a nikdy nedotiskovaný, navzdory svému prominentnímu postavení v 18. století nikdy ani zdaleka nenabyl tak dalekosáhlého společenského a politického významu, jakého Wikipedie požívá vzhledem k výše popsanému způsobu recepce ve věku webu 2.0 již dnes. Určitou roli hraje také dávný problém ekonomické a politické zodpovědnosti vědce nebo jiného producenta textu za to, jak s jeho produktem naloží jiní. Nebylo by tudíž oprávněné a potřebné – vzhledem k bezpochyby nadále sílícímu vlivu tohoto nového klíčového média a vzhledem k jeho otevřenosti manipulacím všeho druhu – klást na Wikipedii jiné, vyšší nároky než na „normální“ tištěná média, jež obecně ztrácejí pro získávání informací na významu? Roste množství technických dimenzí, jež je třeba z hlediska geneze a přenosu vědomostí zohlednit, a knihovnické vědy a dějiny idejí je již nezvládnou zpracovat.⁴² Na druhou stranu to ale neznamená, že bychom měli za obrovský,

40 PAUL MICHEL, MADELEINE HERREN, *Unvorgreifliche Gedanken zu einer Theorie des Enzyklopädischen: Enzyklopädien als Indikatoren für Veränderungen bei der Organisation und der gesellschaftlichen Bedeutung von Wissen*, in: *Allgemeinwissen und Gesellschaft: Akten des internationalen Kongresses über Wissenstransfer und enzyklopädische Ordnungssysteme*, vom 18. bis 21. September 2003 in Prangins, 2005, s. 10 (<http://www.enzyklopaedie.ch/kongress/ aufsaetze/ vorwort.pdf>). Tímto problémem se již v roce 2004 zabývala první diplomová práce o Wikipedii – srov. CHRISTIAN SCHLIEKER, *Wissen auf wikipedia.org: Explorative Untersuchung von Wissen in kollektiven Hypertexten*, Bremen 2004 (magisterská práce). Korigovaná a lehce pozměněná online verze z 26. 6. 2005 (www-user.uni-bremen.de/~chrof/ wissen_auf_wikipedia.pdf).

41 ULRICH JOHANNES SCHNEIDER, *Das Universallexikon von Johann Heinrich Zedler oder die Wikipedia des 18. Jahrhunderts*, *Gegenworte* 19/2008 (<http://www.gegenworte.org/heft-19/ schneider19.html>).

42 STEFAN HAAS, *Designing Knowledge: Theoretische und pragmatische Perspektiven der medialen Bedingungen der Erkenntnisformulierung und -vermittlung in den Kultur- und Sozialwissenschaften*,

proměnlivý obsah Wikipedie jednoduše hnát k právní odpovědnosti její představenstvo, jak se v minulosti už opakovaně (bez úspěchu) stalo.⁴³ To by ve výsledku znamenalo konec Wikipedie.

Historie na Wikipedii: data, čísla, kýč a editační války

Historie se, jak známo, nachází často i tam, kde bychom ji vůbec nečekali. Díky tomu se i řada politických nebo zdánlivě všedních článků na Wikipedii může proměnit v ožehavá a vášnivě diskutovaná historická témata. Jejich společenskou brizanci zde můžeme naznačit jen na obecné rovině. Historický portál Wikipedie, a s ním i další subportály, například o antice nebo ranému novověku, se evidentně snaží o určité vymezení a otevírá strukturovaný přístup k článkům s jednoznačně historickou tematikou, které byly takto klasifikovány nikým nevolenou historickou redakcí.⁴⁴ Portál je rozčleněn tradičně, podle časových a geografických kritérií, a obsahuje i tematické dělení. Tam lze vyhledávat podle témat, událostí, biografí nebo kontinentů. Historické oblasti na Wikipedii již tradičně dominují vojenská a technická hesla. Místo souvislostí jsou čtenářům s oblibou předkládána data a čísla, například soupisy atentátů, válek, obléhání nebo bitev. I v klasifikaci hesel se odráží převažující pozitivistické, na konkrétní události orientované myšlení zájemců o vojenství, přírodovědu a techniku, což koresponduje i s převážným zastoupením mužských přispěvatelů.⁴⁵ Muži dominují i redakci historického oddělení. Tato redakce zformulovala nezávazné, velmi detailní doporučení k vypracovávání historických příspěvků, k její činnosti ale také patří mazání nevyhovujících textů a částečně také nabídka recenzních

in: Die Medien der Geschichte: Historizität und Medialität in interdisziplinärer Perspektive, (ed.) Fabio Crivellari, Konstanz 2004, s. 211–236.

43 <http://adius-portal.de/08053125/43/Urheber--und-Medienrecht/Wikimedia-Deutschland-gewinn-erneut-Prozess.html>. Ani ryze právnícká klička přenesení odpovědnosti na americkou mateřskou společnost není tím správným řešením.

44 Srov. <http://de.wikipedia.org/wiki/Portal:Geschichte>.

45 Všechny průzkumy sociální struktury přihlášených uživatelů zatím potvrdily zhruba devadesátiprocentní dominanci převážně svobodných mužů kolem 30 let – MAREN LORENZ, *Wikipedia: Zum Verhältnis von Struktur und Wirkungsmacht eines heimlichen Leitmediums*, WerkstattGeschichte 43/2006, s. 84–95; TÁŽ, *Wikipedia als Wissenspeicher der Menschheit: Genial, gefährlich oder banal?*, in: Erinnerungskultur 2.0: Kommemorativ Kommunikation in digitalen Medien, (ed.) Erik Meyer, Frankfurt am Main 2009, s. 141–171; KONRAD LISCHKA, *Mitmach-Enzyklopädie. Männer schreiben die Wikipedia voll*, 2011, (<http://www.spiegel.de/netzwelt/web/mitmach-enzyklopaedie-maenner-schreiben-die-wikipedia-voll-a-742951.html>).

služeb.⁴⁶ Údaje o identitě, natož o jakékoli ověřitelné odborné kvalifikaci oněch několika „redaktorů“ na webu redakce ani na samotném historickém portálu nenajdeme.⁴⁷ Diskuse historické redakce o zajištění odborné kvality se tedy neliší od těch, které probíhají mimo tento portál.⁴⁸

V rozporu s tvrzením, že kdokoli může do čehokoli zasahovat, se právě mezi historickými termíny nachází řada hesel, která už není možné editovat, a to zejména v oblasti nacistické minulosti, židovství a islámu.⁴⁹ Na německé Wikipedii teoreticky existují dva druhy zamčených stránek: trvale zamčené a polozamčené, tedy takové, které jsou zamčené pro nepřihlášené nebo nové uživatele, od jejichž registrace ještě neuplynuly čtyři dny. Zamezí se tak přinejmenším spontánnímu vandalismu. Právě historické, životopisné a aktuálně politické přehledové články často bývají na přechodnou dobu zamčené úplně a změny v nich mohou provádět jen administrátoři. Důvěra v tolik vychvalované samočisticí schopnosti *hive mind* evidentně nebude tak bezbřehá, neboť počet trvale zamčených článků rapidně stoupá.

Pravicová historiografie, historický revizionismus, militarismus a také antife-minismus představují čím dál větší problém – adekvátně tomu, jak stoupá oblibenost německojazyčné Wikipedie.⁵⁰ Manipulování s články zpočátku prakticky nikomu nevadilo, protože mnozí ze zájemců o historii zakládali a spravovali spíše vojenskohistorická hesla. Vojenský portál Wikipedie funguje již dlouho (v anglické mutaci Portal: War, v české Portál: Válka) a věnuje se hlavně zbrojní technice, různým armádám a typům jejich jednotek či dějinám bitev. Uvádějí zde čísla, která, především hovoříme-li o mrtvých a raněných, nelze většinou ani skutečně doložit.⁵¹ Fanoušci grafů a statistiky pak vše dovedli do extrému tím, že ke každé bitvě, podobně jako u jiných hesel, chtěli zřídit infobox – předurčenou informační tabulku s údaji o pozicích a trasách útoku, o síle jednotek

46 http://de.wikipedia.org/wiki/Hilfe:Seiten_löschen, <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Review/Geschichte>.

47 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Redaktion_Geschichte. Po chvíli hledání narazíte na: http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Redaktion_Geisteswissenschaften/Ansprechpartner. Na tomto místě figurují tři ženy.

48 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Redaktion_Geschichte/Qualitätssicherung.

49 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Geschützte_Seiten.

50 GÜNTER SCHULER, *Wikipedia inside: Die Online-Enzyklopädie und ihre Community*, Münster 2007, s. 123–138, zejména 135; TÝŽ, *NS, Pulverdampf und große Männer*, in: *Wikipedia inside: Das Blog zum Buch* 30. 11. 2007 ([http:// wikipedia-inside.unrast.org/2007-11-30-ns-pulverdampf-und-große-männer,27.html](http://wikipedia-inside.unrast.org/2007-11-30-ns-pulverdampf-und-große-männer,27.html)).

51 <http://de.wikipedia.org/wiki/Portal:Militär>.

apod. Proti těmto „bitevním tabulkám“ se zvedla vlna odporu, milovníci vojenství však zmobilizovali své síly a odpor zlomili v rámci „hlasování“, k němuž se v podobných případech obvykle přistupuje, takže infoboxy byly zavedeny zpět.⁵² Zainteresovaným laikům podobné formy prezentace mylně sugerují (a to nejen v případě válek dávno minulých), že jde o fakta reálná a dokonce úplná. Pro ilustraci uvedme dva raně novověké příklady: „Zkontrolovaný“ článek k „obléhání Budína v letech 1684/1886“ je i šest let po svém založení navzdory profesionálně působícím ilustracím obsahově dosti povrchní a často na něm i několik měsíců nikdo nepracuje.⁵³ Tvrzení jsou doložena pouze osmi odkazy ze tří monografií, chybí zde odkazy na prameny, například diplomatickou korespondenci, (propagandistické) letáky nebo ego-dokumenty. Chybí také popis příčinných souvislostí. „Výchozí situaci“ jsou věnovány tři řádky, politickým „důsledkům“ krátký odstavec. V centru pozornosti stojí pouze chronologický průběh oněch dvou bitev. Barevné obrázky a infoboxy budí dojem odborné kompetentnosti a spolehlivosti, k informacím o početnosti vojenských jednotek byly již dodány dokonce poznámky pod čarou. Avšak normativních vět typu: „Na jaře 1684 se pod vedením Karla V. Lotrinského vydalo vojsko o síle asi 38 000 mužů osvobodit město Budín od Osmanů“, které nesou problematické poselství hned na několika rovinách, je v podobných článcích mnoho.

Heslo k druhému obléhání Vídně, události mezi wikipedisty evidentně velmi oblíbené, je mnohem rozsáhlejší a pravidelně se doplňuje; častěji se tu také odkazuje na údajné zdroje.⁵⁴ Řada odkazů na „primární“, resp. „sekundární zdroje“, z nichž některé jsou uvedeny v závorkách, však postrádá smysl i jakýkoli přínos, protože odkazuje pouze na další články z Wikipedie nebo na extrémně zastaralou a normativně pochybnou literaturu z 19. či z počátku 20. století. Některé další linky jsou pak nefunkční nebo odkazují na různé populárně-naučné, turistické nebo soukromé webové stránky – nebo jsou hned v několika ohledech nesmyslné, jako je tomu například v poznámce pod čarou s číslem 11, jež odkazuje na s. 178 a následující jedné současné autobiografie, z níž se vyklube genealogické pojednání neakademické povahy, jež se samo o sobě obejde bez citací a seznamu literatury.⁵⁵

52 Srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Vorlage:Infobox_Militrischer_Konflikt, http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Meinungsbilder/Verwendung_der_Infobox_Milit%C3%A4rischer_Konflikt. V případě dějin vojenství existuje ještě cel řada dalších vizualizačních pomůcek s čísly a fakty, srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Vorlage:Infobox_Militr_und_Waffen.

53 http://de.wikipedia.org/wiki/Belagerung_von_Ofen.

54 http://de.wikipedia.org/wiki/Zweite_Wiener_Trkenbelagerung.

55 Toto pojednn najdete na: <http://members.kabsi.at/familienforschung/Rimpler.pdf>.

Bezpochyby nejdelší část celého článku *Průběh obléhání* začíná nejprve soupisem dělostřelectva. Následný podrobný chronologický popis událostí je dnes již sice opatřen větším množstvím dokladů, než tomu bylo před několika lety, pochází však nadále téměř výhradně z populárně-naučných zdrojů. Přibýlo také několik citátů z ego-dokumentů. Na první pohled budí tato stránka díky líbivému grafickému zpracování (množství obrázků) dojem profesionálního odborného zdroje. Pomineme-li však několik poukazů na každodenní situaci vojáků a civilistů, zahrnuje spektrum podávaných informací od humorných detailů přes banality až po vylíčení i těch sebenepatrnějších vojenských akcí, jako jsou stavba opevnění, počet vystřelených dělových koulí, kdy kdo komu doručil jaký dopis a kolik za to dostal dukátů, kam byly přemístěny jednotky či kde byli jací prominentní účastníci. Od doby, kdy byl článek poprvé zveřejněn, se jeho podoba zásadně změnila. Jazykově působí podstatně věcněji, očividná je také snaha o vyváženější formulace bez antiosmanských výroků. Z toho je jasné vidět, že Wikipedie nejlépe funguje tehdy, když se konkrétní článek dočká nezvykle velké pozornosti a ve hře je něčí reputace, resp. „čest“ – v tomto případě renomé historické redakce. Principiálně však není podobný dohled na takto rozsáhlá hesla vůbec reálný.

S metarovinou problematiky, například s historickými, ekonomickými nebo náboženskými souvislostmi, s dopady události na daný region – Svatou říši římskou nebo na osmanskou říši – se stále setkáme jen zřídka. Celý text přitom i bez hypertextových odkazů čítá přibližně 65 000 znaků. Chronologickému sledu událostí je z něj přitom věnováno kolem 80 %.

Podrobně analyzovat podobná, často obdobně rozsáhlá historická hesla v hodinách dějepisu nebo i v rámci vysokoškolských cvičení by byl odvážný a přínosný didaktický počin.⁵⁶ Díky mnoha zdařilým věcným diskusím a možnosti zobrazit u každého článku historii všech editací lze snadno sledovat výměny argumentů či genezi vytváření konkrétních názorů. Pustit se do detailního výkladu textu na tomto místě by se však minulo s původním záměrem systematické kritiky. Rozebírat z tisíců hesel, mezi nimiž se jistě nacházejí i hesla spravovaná kompetentními odborníky, právě ta nejhorší nebo ta, která spadají do našich konkrétních specializací, se ukazuje jako absurdní i vzhledem k tomu, že inkriminované pasáže mohou být v době, kdy půjde tento text do tisku, již dávno odstraněny nebo přepracovány.⁵⁷

56 Srov. JAN HODEL, *Das „Risorgimento“ in Wikipedia: Kleiner Praxis-Bericht*, hist.net 19. 5. 2008 (<http://weblog.histnet.ch/archives/1000>).

57 Srov. JAN HODEL, *HOK Lesen: Quellen: Wikipedia und die Geschichtswissenschaften*, hist.net 16. 6. 2006 (<http://hodel-histnet.blogspot.com/2006/06/hok-lesen-quellen-wikipedia-und-die.html>).

Americký historik Roy Rosenzweig, který v roce 2006 porovnával životopisy několika známých amerických osobností na anglické Wikipedii a v jiných lexikonech, zjistil, že jim co do obsahu prakticky není co vytknout.⁵⁸ Jak by také mohlo? Vždyť tyto texty jsou z větší části převzaty přímo z tištěných knih, podobně jako je tomu často také v německé verzi Wikipedie. Tam jsou údaje o starších osobnostech většinou převzaty z Všeobecné německé biografie (Allgemeine Deutsche Biographie, ADB), která je však stejně zdarma přístupná online. V tomto případě je zde alespoň snaha vytvořit jasnou strukturu odkazů⁵⁹ podle nadnárodních knihovnických standardů (PND)⁶⁰.

Vytváření struktury a vyhodnocování se však ukazuje jako mnohem složitější, posuzujeme-li celou věc z hlediska historických událostí a analýz. Rosenzweig na základě obrovských kvalitativních nedostatků uvedených hesel usoudil, že by se historici měli na Wikipedii hromadně neplaceně angažovat, aby u historických článků pomohli vylepšit styl a úroveň reflexe. V prvé řadě přitom ignoroval zásadní problém nedostatečné trvalosti výsledků takového nasazení.⁶¹ Ve vztahu k historiografii nyní dochází k ironickému obratu, neboť kruh vzájemného plagiátorství se začíná uzavírat – dva němečtí historikové zjevně částečně zkopírovali do své přehledové knihy o námořních bitvách texty z Wikipedie, aniž by tyto pasáže označili jako citáty.⁶²

Z hlediska příjemce se ale jako mnohem dramatictější jeví poměrně rozšířená kombinace ideologie, fanatismu a houževnatosti. Již určitou dobu například existuje podezření, že neonacisté cíleně infiltrovali všechny německé stránky, které jim připadaly relevantní, a umisťovali na ně pod rouškou svobody slova i jednoznačně ilegální obsah.⁶³ Zatímco neonacisté na svých webových stránkách otevřeně vyzývali k těmto praktikám⁶⁴, jednotliví wikipedisté se naopak

58 ROY ROSENZWEIG, *Can History be Open Source? Wikipedia and the Future of the Past*, *The Journal of American History* 93/2006, s. 117–146.

59 <http://de.wikipedia.org/wiki/Personennamendatei>, <http://de.wikipedia.org/wiki/Hilfe:PND>, <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Personendaten>.

60 http://www.dnb.de/DE/Standardisierung/GND/gnd_node.html.

61 Podrobné zdůvodnění mého jednoznačného odmítnutí takové myšlenky se nachází v MAREN LORENZ, *Wikipedia: Zum Verhältnis*.

62 Srov. ANNA-LÉNA ROTH, *Abschreiben bei Wikipedia: Zwei Historiker geraten in Plagiatssturm*, *Spiegel Online* (23. 4. 2014): <http://forum.spiegel.de/showthread.php?t=124501>.

63 G. SCHULER, *Wikipedia inside*, s. 127–138.

64 Stránka, na níž se na tomto místě původně odkazovalo, byla mezitím z internetu beze zbytku smazána: <http://forum.thiazi.net/showthread.php?t=130879>. Pravicoví aktivisté pracovali také

snažili a stále snaží řadu ohrožených hesel hlídat.⁶⁵ Přitom ani role jednotlivých administrátorů a uživatelů není zcela jasná, neboť někteří tito aktivisté jsou administrátory opakovaně blokováni. Podobné „svaté války“ se vedou s různou intenzitou v různých jazykových verzích u všech historicko-politicky kontroverzních tematických oblastí, například u hesel o Blízkém a Středním východě, Balkánu či Kavkazu.

Kvůli stoupající popularitě Wikipedie manipulují s jejím obsahem již delší dobu i politické a hospodářské zájmové skupiny, což představuje problém, jímž se měla zabývat nejen historiografie hospodářských a soudobých dějin. Novinář Günter Schuler, který tuto problematiku intenzivně sledoval skoro celý rok, charakterizuje Wikipedii jako místo, kde plošně dochází k „cílené uzurpaci článků ve prospěch jednotlivých politických názorů a k jejich ‚vylepšování‘ pro účely PR“.⁶⁶ Již určitou dobu zde existuje snaha tuto organizovanou lobby stejně jako naopak cílené poškozování pověsti za pomoci techniky odhalit a zveřejnit. Pro tyto účely byl roku 2007 v rámci soukromého projektu vyvinut WikiScanner, který dokáže přiřadit IP adresy někdy dokonce přímo jednotlivým firmám.⁶⁷ Dříve bylo něco takového možné jen s velmi malou přesností.⁶⁸ Od této doby už může IP adresy prověřovat každý sám.⁶⁹ O milník se zde však jednalo jen zdánlivě, neboť transparentnost, kterou přinesl, je klamná – zaměstnance firem nebo členy politických stran, kteří se přihlásí pod vlastním uživatelským jménem, tento nástroj identifikuje stejně špatně jako lobbisty a politické aktivisty, kteří se připojí anonymně z domova nebo třeba z kavárny přes providera nebo proxy-server. Proti takovému přístupu z dynamické IP adresy žádná technika bez soudního příkazu nic nezmuže. Již z důvodu stále narůstajícího množství textu je proto jakákoli ochrana Wikipedie (Wikipedií) před cíleným zneužitím pouhou iluzí. V roce 2008 se kolem tohoto nástroje, jež zpočátku nadšeně vítal i sám zakladatel Wikipedie Jimmy Wales a jenž byl od té doby již několikrát

na „výstavbě svobodné německé encyklopedie“: <http://www.encyclopaedia-germanica.org/de/index.php/Hauptseite>. Koncem února 2009 čítala asi 27 700 článků. V dubnu 2014 už ani tato webová stránka neexistovala!

65 <http://de.wikipedia.org/wiki/Benutzer:Brummfuss/Nazipedia>. Uživatel Brummfuss byl pak v roce 2012 na základě interní debaty trvale vyškrtnut ze seznamu administrátorů. K tomuto tématu srov. také: <http://de-wp.blogspot.ca/2009/03/ungeliebter-brummfuss.html>.

66 G. SCHULER, *Wikipedia inside*, s. 173–184; M. OPPONG, *Verdeckte PR*.

67 <http://en.wikipedia.org/wiki/WikiScanner>.

68 G. SCHULER, *Wikipedia inside*, s. 170–172.

69 http://wikiscanner.virgil.gr/index_DE.php.

přejmenován, rozhostilo podezřelé ticho. Jak nedávno potvrdila jedna rozsáhlá studie, trend manipulování webových stránek nejrůznějšími zájmovými skupinami rozhodně neustupuje.⁷⁰

Vnitřní struktura a autoregulace

Na základě těchto kritických hodnocení se neustále zdokonalují další kontrolní funkce. I přes drobné rozdíly mezi jednotlivými jazykovými oblastmi přitom existují určité společné základní koncepty.⁷¹ Dlouhou dobu byly vyzdvihovány aspekty anarchie, demokracie, autokracie, meritokracie a technokracie.⁷² Tento silácký slovník už však z úvodní stránky zmizel. Anarchií se rozumělo to, že zpočátku bylo možné hesla zakládat i upravovat zcela bez přihlášení. Aby nepřihlášení uživatelé této možnosti nezneužívali, zobrazí se na jimi editované stránce automaticky jejich IP adresa; ta však k identifikaci nestačí. Provéřit však nelze ani identity skrývající se za přezdívkami (*nicknames*) všech přihlášených uživatelů, neboť osobní údaje od nich nikdo nevyžaduje. Na hlasování a volbách se sice smějí podílet jen přihlášení uživatelé (demokracie), ale i tak je možné hlasovat pod různými identitami vícekrát. Hlasovací právo získávají minimálně dva měsíce od registrace ti uživatelé, kteří od té doby provedli alespoň 200 editů.⁷³ Jako *edit* se ale počítá jakákoli, i ryze technická akce – postačí třeba jen přidat čárku nebo přesunout odstavec.

Tichá autokracie se dlouho projevovala velkým osobním vlivem zakladatele Jimmyho Walese. Jako *benevolent dictator* rozhodoval sám ještě minimálně do roku 2006 o zásadních otázkách – například na podzim 2005 na anglické Wikipedii zablokoval pro nepřihlášené uživatele zakládání nových článků a nahrávání souborů. A i poté zůstal jako čestný člen předsednictva společnosti Wikimedia nadále šedou eminencí a z této pozice stále znovu vrací do hry třeba otázku stálých, tj. „zmražených“ hesel. Část svých práv v anglické Wikipedii Wales počátkem roku 2004 převedl na *arbitration committee*, který zpočátku také sám osobně jmenoval, později se z něj stal orgán volený oprávněnými členy.⁷⁴ Ne všechny jazykové verze Wikipedie ale mají již srovnatelný rozhodčí soud. V německé

70 M. OPPONG, *Verdeckte PR*.

71 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Machtstruktur>, http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Benutzer_a

http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:User_access_levels.

72 http://meta.wikimedia.org/wiki/Power_structure.

73 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Stimmberechtigung>.

74 http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Arbitration_committee.

Wikipedii se etablovalo desetičlenné grémium roku 2007. Rovněž česká Wikipedie instituci arbitrážního výboru zavedla.⁷⁵

Meritokratický princip, jehož hlavním cílem má být zajištění kvality, je tvořen nejružnějšími spletitými rovinami. Nikdo z osob, vybavených zvláštními technickými výsadami, nemusí prozrazovat – například formou tiráže – nic ze své identity. Dodnes se jedná výhradně o pravomoci, které se udílejí anonymním uživatelům na základě mimořádných výkonů v rámci systému.⁷⁶

Nejmocnějším rysem je technokracie, neboť je neviditelná. Rozhodující moc mají ti, kteří v zákulisí pracují na dalším vývoji Wiki softwaru, kteří rozhodují o tom, kdy a proč nasadit automatické postupy, kteří mažou historii editací a mohou nastavit standardizované alarmy kvůli dohledu nad konkrétními články nebo přihlášenými uživateli, kteří mohou uzamknout články pro jakékoli další úpravy a kteří také mohou dohledat IP adresy přihlášených uživatelů.⁷⁷

Tyto technické pravomoci jsou rozdělené do několika úrovní, konkrétní pravidla pro jejich využití se mezi jednotlivými jazykovými variantami mírně liší. Nepočítáme-li běžně přihlášené uživatele, existuje v německé verzi následujících šest úrovní přístupu.⁷⁸

Úplně nahoře stojí vývojáři (*developers*) – malá skupina správců systému s různými pravomocemi týkajícími se práce na softwaru a technice.⁷⁹ Od listopadu 2005 existují v některých jazykových mutacích tzv. revizoři neboli *checkusers* (úroveň 2).⁸⁰ Ti dokáží identifikovat IP adresy přihlášených uživatelů a mohou si

75 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Schiedsgericht>, srov. také: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Schiedsgericht/FAQ>. K české situaci: http://cs.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Arbitrážní_výbor.

76 THOMAS WÖHNER, *Reputationsbasiertes Rechtemanagement in Wikis: Analyse am Beispiel der Online-Enzyklopädie Wikipedia*, in: Tagungsband des achten interuniversitären Doktorandenseminars Wirtschaftsinformatik der Universitäten Halle, Jena und Leipzig, (ed.) Ralf Peters, Halle-Saale 2007, s. 97–103; M. OPPONG, *Verdeckte PR*, s. 18–28.

77 G. SCHULER, *Wikipedia inside*.

78 http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:User_access_levels. Srov. také M. OPPONG, *Verdeckte PR*, s. 16–18.

79 <http://www.mediawiki.org/wiki/Developers>. Vývojáři se nezabývají problematikou obsahu ani formy, donedávna však někdy zcela podle vlastního uvážení vyřizovali i úkoly oversighterů a revizorů. To se dlouhou dobu týkalo Jimmyho Walese a dvou Němců: Arne Klemperta, spoluzakladatele německé Wikimédie a do září 2008 jejího manažera (srov. <http://de.wikipedia.org/wiki/Benutzer:Akl>), a Erika Möllera, náměstka ředitele společnosti Wikimedia Foundation v USA. (srov. <http://en.wikipedia.org/wiki/User:Eloquence>). Dnes už identity vývojářů nejsou pro externí uživatele přístupné.

80 <http://meta.wikimedia.org/wiki/Help:CheckUser> a <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Check-user>.

zobrazit všechny *edity* z těchto i příbuzných IP adres a libovolně s nimi nakládat, tj. třeba je i trvale blokovat.

Oversighters (úroveň 3) většinou bývají totožní s revizory, navíc ale mají technickou pravomoc beze zbytku a natrvalo odstranit libovolné verze hesel. Německy psaná verze má v současné době pět uživatelů s právem *oversight*.⁸¹ Jako u všech pravomocí, které jsou společné více verzím najednou, i zde je akceschopnost anglicky mluvící většiny v grémiu vedení firmy ve skutečnosti omezena jazykovými hranicemi. Poslední dvě jmenované pozice s technickými privilegii nechalo americké vedení zavést teprve kvůli skandálům z roku 2006. Toto strukturální rozhodnutí představovalo cenzurní zlom, neboť navzdory veřejně proklamované absolutní transparentnosti a slibované archivaci všech událostí jsou od té doby některé obzvláště choulostivé případy (diskuse, některé verze článků, celá hesla) kompletně vymazány z „kolektivní paměti“ Wikipedie, tj. z jejích serverů. Tato nová úprava byla jakousi splátkou dluhu za zčásti i právnicky vybojovanou ochranu, kterou Wikipedie poskytovala heslům porušujícím ochranu osobnosti či nabádajících k nesnášenlivosti.

Stevardi (*stewards*), zaujímající pomyslnou čtvrtou příčku, teoreticky stojí nad jednotlivými jazykovými variantami.⁸² Mohou – napříč jazyky a zeměmi – udělovat uživatelům práva byrokratů nebo správců, resp. je zase odebírat. Byrokraté jsou o stupeň níže a operují do velké míry podobně neviditelně. Jejich působnost je omezena na jejich vlastní jazykovou oblast a v rámci své projektové oblasti udělují nebo odebírají status správce (administrátora), a to buď na základě voleb, nebo zcela podle vlastního uvážení.⁸³

Na úrovni jednotlivých hesel rozhodují zvolení správci (úroveň 6) zcela podle libosti. Mohou si nechat zobrazit v dané chvíli všechny úpravy na „svých“ stránkách a neprodleně je revidovat, chránit stránky před dalšími úpravami a dokonce krátko- nebo dlouhodobě blokovat konkrétní IP adresy nebo přihlášené uživatele. V současné době mohou dokonce i úplně smazat konkrétní verze nebo diskuse. Díky takovému nárůstu pravomocí se z větší části bez povšimnutí veřejnosti ještě více oslabila možnost dokumentovat vznik článků, resp. mocenské boje o ně.⁸⁴

Rozhodnutí správců ohledně hesel, která mají na starosti, zůstávají, stejně jako jejich identita, většinou utajené. Za „své“ příspěvky se cítí zodpovědní pouze

81 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Oversight>.

82 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Steward> a <http://meta.wikimedia.org/wiki/Stewards>.

83 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Bürokraten>.

84 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Administratoren>.

morálně. Nejasné zůstává i to, která hesla vůbec kontrolují. Jejich editorská činnost (mazání a blokace) však zásadním způsobem ovlivňuje obsah Wikipedie.⁸⁵ Stížnosti na zneužití moci správců, prezentované na příslušných stránkách nebo v rámci zahájené mediace⁸⁶, se řeší ve veřejných, nestrukturovaných řízeních prostřednictvím diskusí či hlasování, často však přerostou v malé osobní války, nebo naopak po čase utichnou. Rozpory se pak projevují v emocionálně nabitých *edit wars*, tj. ve vzájemných revokacích konkrétních úprav, které může správce ve výsledku vyhrát buď delší výdrží, nebo blokováním protivníkovy IP adresy.⁸⁷ Žádná systematická kontrola však zatím neexistuje. Netransparentnost těchto procesů je navíc ještě zesílena tím, že zasloužili wikipedisté a členové předsednictva nadace jsou zároveň činní na různých úrovních, od správců po stewardy, a někdy i výše.

Konflikty a veřejné skandály, které z této navenek jasné, uvnitř však zcela neregulované hierarchie pramení, vedly nejprve k tomu, že od konce roku 2005 mohou na anglické Wikipedii nahrávat obrazové a zvukové soubory či zakládat nové články pouze přihlášení uživatelé. Ideologicky nebo emocionálně vypjaté historicko-životopisné články bývají v anglické mutaci již od roku 2006 stále častěji trvale uzamčeny. Úprava článků uvedených na seznamu hesel, která nespĺňují normu kvality nebo je nutné je do 48 hodin přepracovat, dodnes probíhá zdoluhavě a bez jakékoli kontroly. Tato funkce byla v německé Wikipedii v únoru 2006 pro nedostatek spolupráce dokonce dočasně zcela zrušena, později však došlo k jejímu opětovnému spuštění.⁸⁸ Mnozí uživatelé se také snaží smazané verze článků zachránit pomocí různých triků.⁸⁹

S ohledem na nepřehlédnutelné strukturální problémy ohlásil Jimmy Wales již na Wikipedia Academy 2006 – nejprve pouze pro německou verzi – drastickou reformu: zavedení stálých verzí článků. Tím by se ovšem zásadně změnil charakter celé Wikipedie. Proto se wikipedisté s touto reformou po intenzivních interních debatách zase rychle rozloučili. Pokud by kdy mělo k zavedení stálých článků dojít, pak by se administrátoři, kteří by v takovém případě byli za konkrétní obory oficiálně zodpovědní, museli skutečně rekrutovat z řad kvalifikovaných odborníků.

85 Detailně, ale nejasně: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Löschregeln> a <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Schnell%C3%B6schantrag>.

86 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Vermittlungsausschuss>.

87 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Edit-War>.

88 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:QS>.

89 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Meinungsbilder/Gelöschte_Artikel_im_Benutzernamensraum.

V letech 2008 a 2009 Wikimedia Foundation v médiích vehementně propagovala zdánlivou „kvalitativní ofenzivu“. Zavedením „kontrolovaných verzí“, které dodnes fungují pouze na německé Wikipedii, neboť angličtí wikipedisté jejich zavedení nadále odmítají, se u veřejnosti snažili cíleně vzbudit dojem, že u těchto článků proběhla určitá kontrola kvality.⁹⁰ Tak tomu ovšem vůbec není. Kontrola zaručuje pouze to, že daná verze není subjektem zjevného vandalizmu, nikoli to, že by příslušný článek byl podroben odbornému zkoumání. Ve výsledku to dokonce může znamenat, že aktuální verze je lepší než ta zkontrolovaná, automaticky se však zobrazuje pouze ta druhá. „Kontroloři“ často provádějí zásahy i na obsahové rovině a získávají tak de facto status správce. Zatím totiž neexistují žádné sémanticky strukturované vyhledávače, které by umožňovaly kontrolovat kvalitu a správnost sledu znaků, a to i kdyby se teoreticky podařilo shodnout se vždy na jednom správném popisu konkrétní situace. Totéž platí i pro články kontrolované lidmi, neboť ani „kontroloři“ principiálně cíleně nepátrají po drobném vandalizmu, ideologické volbě slov, normativní prezentaci faktů nebo jejich překrucování. V horším případě tyto technické kompetence umožní dobrovolníkům v dobré víře články poničit – právě u historických témat se jedná kvůli nedostatku odborných znalostí o dlouhodobý problém.

Souběžně s těmito reformami se v sesterském projektu WikiBooks na „laboratorní úrovni“ testují tzv. „prověřené verze“, v roce 2007 neustále hlasitě inzerované v tisku: „Označení ‚prověřený‘ má znamenat: Veškerá fakta prezentovaná v tomto článku byla prověřena pomocí sekundární literatury. Nebyly zjištěny žádné manipulativní vynechávky.“⁹¹ Zaštiťují se tedy odbornou (historickou) kompetentností, ačkoli nikdo z prověřovatelů ani kontrolorů nemusí dokazovat jakoukoli kvalifikaci.

O slovo se tu nenápadně opět hlásí i „stálé verze“, avšak jen v odloučené části serveru, s níž běžní uživatelé vůbec nepříjdou do styku.⁹² To znamená, že plošně aplikovatelné principy anarchie a demokracie nejspíš ještě dlouho nikdo nezpochybní a co do struktury zůstává vše při starém.

Problematika relevance hesel, která by v případě tištěné verze hrála kvůli nákladům a omezenému rozsahu klíčovou roli, která by se však ve Wikipedii díky stále rostoucí a poměrně příznivé kapacitě serverů nemusela řešit, budí zejména v německé komunitě velký neklid. To, jaký význam uživatelé přikládají jednot-

90 http://de.wikipedia.org/wiki/Hilfe:Gesichtete_und_gepruefte_Versionen.

91 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Gepruefte_Versionen.

92 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Löschkandidaten>.

livým heslům, hraje pochopitelně velkou roli pro míru pozornosti a s ní spojené množství úprav, jichž se daný článek od většího počtu zainteresovaných dočká.⁹³ Ačkoli existují směrnice pro to, co do encyklopedie patří a co nikoli, mnozí tato nezávazná nařízení ignorují.⁹⁴ Debata o relevanci, jež kvůli tlaku veřejnosti dále nabírá na síle, vede očividně k tomu, že stále více administrátorů maže články, které považují za zbytečné nebo příliš banální.⁹⁵ Aby se přesto podařilo zvládnout i složitá hesla a uklidnit dlouhotrvající spor o mazání článků, byla roku 2007 obnovena diskuse o odborných kritériích. Pro nedostatek zájmu však byla později opět pozastavena.⁹⁶ V roce 2008 a 2009 dosáhlo množství návrhů na smazání s počtem 27 450, resp. 22 280 vrcholu, tato čísla však navzdory více než dvojnásobnému navýšení počtu hesel od té doby nepřetržitě a prudce klesají. Možnost (od)označit článek jako kvalitativně obzvlášť pochybný ale nadále zůstává privilegiem jednotlivců.⁹⁷

Namísto toho má být stále více článků označeno jako „nejlepší články“. Hesla jsou i v tomto případě podrobena nestrukturovanému a neregulovanému recenznímu řízení prováděnému zainteresovanými přihlášenými uživateli. Zároveň však platí, že i takovéto články je možné nadále editovat. V dubnu 2014 bylo z více než 1,7 milionu německých hesel mezi nejlepší články zařazeno 2 290, což je přibližně 1,4 %.⁹⁸ Vždy se přitom zobrazuje aktuální verze. Na konci stránky je pouze malým písmem uveden hypertextový odkaz na tu verzi, která původně získala označení „nejlepší“. Ta však může být i několik let stará a od té aktuální se může podstatně lišit.

93 ANDREAS BRÄNDLE, *Zu wenige Köche verderben den Brei: Eine Inhaltsanalyse der Wikipedia aus Perspektive der journalistischen Qualität, des Netzeffekts und der Ökonomie der Aufmerksamkeit*, Linz-Zürich 2006. Brändlova tvrzení v otázce tvorby kvality (s. 33, 46n.) však troskotají na nejasném vymezení pojmů, zejména na samotném pojmu kvality. Relevanci navíc ztotožňují s pozorností.

94 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Was_Wikipedia_nicht_ist.

95 Srov. NICHOLSON BAKER, *The Charms of Wikipedia*, The New York Review of Books 20. 3 2008 (<http://www.nybooks.com/articles/21131>); TÝŽ, *Unlöschar Machen*, Süddeutsche Zeitung 5./6. 4. 2008, s. 16 (<http://www.sueddeutsche.de/,ra12m1/computer/artikel/748/167268/>). Srov. také zprávu historika Klause Grafa, angažovaného v hnutí Open Access: <http://archiv.twoday.net/stories/4963475/> a <http://archiv.twoday.net/stories/4848390/>. K pravomocím administrátorů srov. podrobně <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Administratoren>.

96 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Fachspezifische_Qualitätssicherung a <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Löschregeln>.

97 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Löschantrag_entfernen.

98 Další čísla najdete na: http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistik_der_exzellenten_Artikel. Viz také http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Exzellente_Artikel.

Shrnutí

Z kdysi vášnivých debat o požadavcích a standardech nezaznamenaná běžný uživatel, případně ten, koho na Wikipedii odkázal vyhledávač, vůbec nic – samotné logo toho o sobě mnoho neřekne. Označení „zkontrolovaný článek“ evokuje v naivnějších uživatelích představu kvality, kterou však nelze ani nijak poměřit, ani ověřit. Smazaný článek zase po sobě nezanechá vůbec žádné stopy.⁹⁹ Hladina wikipedického moře vypadá pořád klidně a budí dojem stability. Avšak ani funkce trvalého odkazu, kterou každé heslo nabízí, problém stálosti a kvality neřeší.¹⁰⁰ Pokud toto tlačítko použijete, tak sice můžete v adresním řádku vidět URL (s ID konkrétní verze), která vždy bude odkazovat na právě citovanou verzi, i v případě, že článek byl mezitím upraven. Na pochybné důvěryhodnosti informací či na proměnlivosti celého hesla to ale nic nemění.

Těmto zásadním problémům čelí stále více wikipedistů s kontrolními pravomocemi. Někteří dokonce připouští, že v rámci současných struktur žádné řešení neexistuje.¹⁰¹ Kritika se řeší naprosto otevřeně.¹⁰²

Nadále otevřená tedy zůstává otázka kvalifikace a výběru odborníků/prověřovatelů a financování tohoto nákladného, protože poté již povinného managementu kvality.¹⁰³

Na diskusních fórech stále zaznívá vágní volání po „expertech“, aniž by o těchto zázračných bytostech padlo definitivní rozhodnutí.¹⁰⁴ Vylepšit Wikipedii po technické a obsahové stránce by bylo možné vlastně jen pomocí radikálních strukturálních reforem, především v oblasti vnitřní hierarchie, a pod podmínkou schválení formálních kritérií kvality, případně i relevance. Anarchisticky a do určité míry demokraticky fungovala Wikipedie možná na samém počátku své existence; vždycky tu byli tací, kdo daný diskurz ovládali, a ti, kteří na něj neměli prakticky žádný vliv.¹⁰⁵ Geneze vědomostí na Wikipedii nikdy nebyla výsledkem naprosto čistých a rovnoprávných vyjednávacích procesů. Nezměněné zůstávají

99 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Redaktion_Geschichte/Qualitätssicherung/Gelöschte_Artikel.

100 <http://de.wikipedia.org/wiki/Permanentlink>, příp. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Permalink>.

101 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia#Entscheidungsfindung_und_Organisationsstruktur.

102 Srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Kritik_an_Wikipedia.

103 http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia_Diskussion:Redaktion_Geschichte#Kritik.

104 <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Verbesserungsvorschläge#Artikel-Sperrung>.

105 CHRISTIAN PENTZOLD, *Wikipedia: Diskussionsraum und Informationsspeicher im neuen Netz*, München 2007.

(relativně) dlouho jen ty články, o něž se prakticky nikdo nezajímá. Čím je dané heslo oblíbenější, tím častěji prochází úpravami, neboť neustále přibývají noví a noví přispěvatelé, kteří se k němu chtějí vyjádřit, nebo se vrací staří rivalové, aby se konečně prosadili. Pro historické a politické články to platí obzvlášť.

Pro studenty a žáky lze tedy celý problém shrnout jednoduše takto: Wikipedie je zábavná a přímo vyzývá k prozkoumávání. Právě srovnávací čtení napříč jazykovými variantami může být pro pochopení velmi přínosné. Také jako úvod do určité problematiky poslouží Wikipedie perfektně. Odkazy uvedené u jednotlivých hesel často vedou k odborné literatuře či ke spolehlivým zdrojům, jakými jsou například prameny digitalizované výzkumnými pracovišti.¹⁰⁶ Pokud však hledáte spolehlivé přehledové informace, měli byste se raději obrátit na příručky nebo biografické slovníky a prozkoumat i další doplňující literaturu k tématu. Ten, kdo shání informace o méně obvyklých tématech nebo neznámých historických osobnostech, na Wikipedii stejně nic užitečného nenajde. Tento dynamický, proměnlivý lexikon lze nepochybně občas využít jako vědeckou pomůcku, která vedle vyhledávačů nebo soupisů dokáže pomoci „při hledání adres, osob a institucí či při získávání prvotního přehledu“.¹⁰⁷ Slibovat si však od něj „vědění lidstva“, historický přehled nebo i jen vědecké reference by ale bylo ve svém důsledku fatální.¹⁰⁸

106 I zde je patrná snaha o standardizaci: <http://de.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Datenbanklinks>
a <http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Vorlage:Datenbanklink>.

107 J. HODEL, *Historische Online-Kompetenz*, s. 200.

108 Z němčiny přeložila Eva Knechtlová.